

Ivica Pažin

TRAJNA IZOBRAZBA VJEROUČITELJA KAO PREDUVJET UNUTARNJE PREOBRAZBE VJERONAUKA U ŠKOLI

UVOD

91
Služba Božja 1120.

Trajna izobrazba učitelja općenito, odnosno njihovo cjeloživotno obrazovanje, jedno je od onih područja koje u posljednjih nekoliko desetljeća zauzima u odgojno-obrazovnim sustavima diljem Europe posebno mjesto. Premda se ne može uvijek točno odrediti tko je, zapravo, nositelj takvoga dijela obrazovanja, očito je da cjeloživotno obrazovanje učitelja ovisi o mnogim kontekstima. Tako nam panorama temeljnih naglasaka trajne izobrazbe učitelja pokazuje da se npr. u Rusiji, u posljednjih nekoliko godina, s učiteljima ponajprije radi na osnaživanju njihova psihološkoga profila, budući da svaki četvrti nastavnik pokazuje neurotična obilježja u ponašanju i djelovanju; u Njemačkoj se, nakon pomalo katastrofalnih rezultata PISA studije s početka ovoga stoljeća, posebno radi na praktičnom obrazovanju učitelja s naglaskom na odgojno-znanstvenim obrazovnim elementima; u Mađarskoj je trenutačno pozornost usmjerena na proces prilagođavanja vrijednosti koje nisu i ne smiju biti ograničene samo na znanje; empirijska istraživanja u Češkoj pokazuju da su učitelji u svome radu najprije fokusirani na pogreške i neznanja učenika te da rijetko koji vodi brigu o njihovim talentima i karizmama. Možda razlog takvom ponašanju leži i u tome što, kako istraživanja potvrđuju, najveći se dio učitelja brine sam o svojoj stručno teorijskoj i metodičkoj razini obrazovanja, a najmanje su, kako pišu, dobili na svojim fakultetima. Unatoč navedenim naglascima, danas se primjećuje, a tako je i kod nas u Hrvatskoj, da su demokratizacija, humanizacija i diferenciranost u odgojno-obrazovnom pristupu, pridonijeli tomu da se čitava odgojno-obrazovna strategija usmjeruje prema učeniku, pojedincu, osobi, pri čemu nastaju nove teorijske koncepcije i ciljevi obrazovanja.

Oni kao zadaću, među ostalim, imaju posredovati takve strategije učenja koje bi vodile autonomnomu, samostalnom učenju učenika. Jedan je to od ciljeva i kurikularne refome koja se provodi u Republici Hrvatskoj.

A što je s vjeroučiteljima i njihovim trajnim obrazovanjem, odnosno cjeloživotnim učenjem u Hrvatskoj? Vjeroučitelji se danas nalaze u protkanosti odnosa u kojemu je s jedne strane izazovno raditi te rad može donijeti mnogo plodova; s druge je strane ta protkanost obilježena stalnom dinamikom, čak i dramatikom te mnogim neizvjesnostima. Ona je, nadalje, određena mnogim očekivanjima, projekcijama, strukturama moći, ali i onim strukturama nemoći. Kontekst njihova djelovanja često je izrečen u očekivanjima institucija u čije ime djeluju; još je češće neizrečen od onih institucija u kojima se nalaze. Tomu smijemo pribrojiti i osobna očekivanja vjeroučitelja, njihove vizije, razočaranja. Vjeroučitelji su, na određeni način, stalni šetači na granici između onoga unutarnjeg, što u sebi kao crkveni službenici nose, te onoga izvanjskoga, profanoga, u čemu žive. Kao da su nekada jedini koji pridonose tomu da se društvo u potpunosti ne odijeli od Crkve. Kao „teološki pioniri“, svakodnevno se u razredu sučeljavaju s dinamikom koju protkanost odnosa u sebi donosi; oni mogu iskusiti napetosti, sve ono što u životu jednoga učenika ima ili bi trebalo imati mjesta: od playstationa, Simpsona, reklama, predstavljanja sreće, uspješnoga života. Oni su ti koji se svakodnevno bore s činjenicom da netko drugi producira slike smisla i ispunjenoga života. I kada bi takve slike trebali u životu učenika nadomjestiti, moraju se služiti tzv. „slomljenom didaktikom“ (Werner Tzscheetzsch) kako bi umjesto konačnosti upućivali na beskonačnost, umjesto fragmentarnosti usmjeravali na cjelovitost, umjesto ludila perfekcionizma, koje je zahvatilo i sustav obrazovanja kod nas, vodili prema nesavršenosti kojoj se mora napraviti mjesta u životu učenika. Upravo u tematiziranju nesavršenosti, čak i bespomoćnosti, leže danas, čini se, veliki izazovi za teologiju i vjeronauk u školi. Posebno, pak, kada je riječ o vjeroučiteljima. Sve se više i sve češće u pitanje stavlja uloga vjeroučitelja. To se u društvenome, ekonomskom i političkom sustavu čini na različite načine. Teologija bi s druge strane trebala biti ona koja će život i poziv vjeroučitelja obogaćivati tumačenjima spasenja upravo onda kada su sve mreže kojima vjeroučitelji pokušavaju zahvatiti učenike pukle. „Mi se ne nalazimo“, reći će papa Franjo u *Gaudium veritatis*, „u vremenu promjena nego u promijenjenom vremenu, obilježenom antropološkim

i socio-kulturalnim te ekološkim krizama u kojima se iz dana u dan prepoznaju simptomi loma, kao posljedica brzih promjena i sve lošijega stanja društva“.

Konačno, vjeroučitelji kao stalni šetači na granici između onoga unutarnjeg i onoga vanjskoga govore o Bogu na onome mjestu gdje se sve više ljudi ne usuđuju riječ Bog uopće uzeti u usta. Upravo njima smijemo zahvaliti da govor o Bogu u mnogim našim školama, a po tome i u širim dijelovima društva, nije tabuiziran. Unatoč možda nedostatnosti i krhkosti njihovih riječi, oni uvijek iznova uspjevaju učenicima progovoriti o „životu u punini“. Time Crkva, upravo po životu i radu vjeroučitelja, izvršava svoju neizostavnu dijakonijsku službu društvu u kojemu živi.

Na temelju ovih nekoliko uvodnih misli očito je da pisati o trajnoj izobrazbi vjeroučitelja znači, zapravo, govoriti o nekoliko važnih područja onih kvalifikacija kojima se vodimo u organizaciji cjeloživotnoga učenja vjeroučitelja: *stručna kvalifikacija* koja se brine o procesima učenja i poučavanja, odnosno odgoja u vjeri u kontekstu suvremenih metodičkih i didaktičkih smjernica; *društvena kvalifikacija* po kojoj su vjeroučitelji, kao djelatni pedagozi, pozvani uvijek iznova izučavati kulturalne i socijalne fenomene obitelji, škole, društva; *individualna kvalifikacija* koja vodi računa o mogućnostima napredovanja u stvarateljskom radu koje oblikuje i vjeroučitelja pri čemu volja, emocije, stavovi igraju važnu pedagošku i didaktičku ulogu; na kraju *teološka kvalifikacija* koja od vjeroučitelja zahtijeva postupno, a opet cjelovito – prikladno dobi učenika – priopćavanje teoloških, odnosno vjerskih sadržaja.

Naravno, o svim navedenim kvalifikacijama ne može biti riječi u ovome kratkom eseju. No ipak će u sljedećim kratkim trima poglavljima biti prikazano ono što se čini važnim staviti danas pred sve one koji se bave odgojem i obrazovanjem upravo budućih vjeroučitelja, a današnjih studenata naših teoloških učilišta.

1. TRAJNA IZOBRAZBA VJEROUČITELJA UNUTAR POSTOJEĆEGA ODGOJNO-OBRAZOVNOG SUSTAVA

Kao i svaki drugi oblik trajne izobrazbe, odnosno cjeloživotnog obrazovanja nastavnika i profesora općenito, i trajna izobrazba vjeroučitelja ovisna je o aktualnom odgojno-obrazovnom sustavu. Što je danas odgoj? Što obrazovanje? Postoji li konsenzus o tim pitanjima unutar sustava odgoja i obrazovanja? Koja je temeljna mjera ili središte života i rada nastavnika, odnosno vje-

roučitelja koja bi mu bila izvorom njegovih promišljanja o odgoju i obrazovanju? “Započinje povijest epohe”, reći će Hoff Johannes, “koja u želji za davno izgubljenim jedinstvom svijeta i čovjeka skuplja njihove međusobno razdijeljene fragmente. Svijet i čovjek izgubili su svoju tajanstvenost – otajstvo. Neki ovdašnji tehnički strateg pokušava sve iznova dovesti u red. On preuzima odgovornost za red u svijetu. Istine kojima se pri tom služi kao izabranom i jedinom mjerom, istine su iz područja ekonomske reproduktivnosti.” Premda se ovi redci mogu učiniti jednim od mnogih filozofskih stavova u promišljanju o današnjem svijetu i čovjeku, ipak takvo razmišljanje nalazi svoje mjesto i u temeljnim načelima Svjetske trgovinske organizacije (WTO) koja, između ostaloga, u više od 160 zemalja želi integrirati načela svoga djelovanja. Jedno je, među njima, i ono o obrazovanju. Vizija obrazovanja navedene organizacije, koje će čak definirati kao služenje čovjeku, očituje se u pojmovima “kritičke moći”, “obrazovne univerzalnosti” koja stupnjevito obrazovanje i odgoj pretvara u “robu” tržišne vrijednosti. Dok se, tako, u političkim programima ne samo unutarnjih nego najprije naddržavnih aktera promovira društvo znanja, i to onoga funkcionalnog, istodobno zahtijevajući cjeloživotno obrazovanje, agresivno se nameće liberalizacija ne samo tržišne ekonomije, nego i liberalizacija obrazovnog područja. Kakve to veze ima s vjeronaukom i trajnom izobrazbom vjeroučitelja?

U svijetu u kojemu je sve utemeljeno na funkcionalnim kategorijama, pitanje religije, odnosno vjere, jedno je od onih pitanja koje je, manje-više, na putu ostvarenja takvoga društva. Religija se tada, reći će Johann Baptist Metz, najprije želi učiniti bezbožnom. Čovjek živi, reći će on, u “religijski prijateljskom bezboštvu”, satkanom u sintagmi: “religija da – Bog ne”. To je, naime, prvi korak pri shvaćanju religije u funkcionalnom smislu. Točnije, kada se religiju “obezboži”, lakše ju se integrira u društvo te takva, na određenoj horizontalnoj razini, biva uporabljivom kao i sve druge praktične znanosti. Religija tada nije više “faktor smetnje”. A povratak Boga u religiju, koliko god to paradoksalno zvuči, takvoj je viziji društva najveća smetnja.

Bog se ipak, kao temeljni sadržaj vjeronauka u školi, ne da tako lako integrirati u takvo društvo. Premda se njegov glas nije prestao čuti jednim udarcem nekog tehničara koji kroji unutarnji red svijeta, ipak je stalnim korištenjem različitoga “arsenala instrumenata” kojim se svijet služi Božji glas postao tišim.

U okviru, dakle, trajne izobrazbe vjeroučitelja, u posljednjih tridesetak godina, redovito se pred vjeroučitelje stavljaju teme

u kojima su oni pozvani, promišljajući o vlastitom pozivu „biti sol zemlje“, ne ubrajati sebe samo u „sveti ostatak“ nego tražiti svoje mjesto usred, a ne izvan, kulture i društva koji ih okružuju. Premda će vjeroučitelji često, što zna biti vidljivo u evaluacijskim parametrima, a o čemu su već pisali i neki katehetičari na hrvatskom području, ovakva predavanja vrednovati kao prilično “visoka” i neprimjenjiva, ona su ipak potrebna. Nije li možda i vjeroučitelj, najprije nesvjesno, ocjenjujući takve sadržaje predavanja “neprimjenjivim”, postao tipičnim subjektom “funkcionalnoga društva”? Nisu li takva razmišljanja o religiji “bez Boga”, to jest o njezinoj funkcionalnoj i integrirajućoj dimenziji, korak prema onome što ćemo nazvati tihim oblikom postupne dekonfessionalizacije vjeronauka? Bog se, doduše, ne da lako integritati, odnosno ne dopušta da bude samo interes religije, a u tom kontekstu i interes odgoja i obrazovanja; njegova integriranost, satkana u riječima *Ja sam s vama do svršetka svijeta* ima sasvim drugu dimenziju koju nam stalno valja otkrivati.

Suvremena pedagogija i didaktika u sebi sadržavaju zavodljivost promatrati čovjeka i svijet najprije iz perspektive optimistične moći djelovanja, radosne aktivnosti, načelne ostvarivosti, jednostavno rečeno uspjeha. Pri tom čine nevidljivim sve ono što tomu proturječi: bolest, hendikepiranost, neuspjeh, smrt. Upravo na tome mjestu prodire ono oslobađajuće kršćanske poruke: unatoč programiranom uspjehu, usprkos ljudskoj moći koja se hrani vlastitim naporom, čovjek se ne postaje vlastitim zaslugama nego najprije dodirrom Božjim. Taj diktat ostvarivosti, koji se danas nameće kao jedini parametar dobroga i kvalitetnog obrazovanja, danas ne računa na Božju inicijativu u ljudskom životu. Zato će papa Franjo u spomenutom dokumentu tražiti da se napredak čovjeka iznova definira, pri čemu čak nije potrebna neka sinteza društvenoga i teološkog stanja nego duhovno ozračje traženja i sigurnosti, utemeljeno na istini razuma i vjere.

2. VJERONAUKE U STALNOJ NAPETOSTI IZMEĐU TEOLOGIJE I PEDAGOGIJE KAO ZNANOSTI

Vjeronauk u školi, kao tipično mjesto suradnje teologije i pedagogije, na određeni je način u stalnoj napetosti između tih stvarnosti. No nije samo vjeronauk u takvoj napetosti, nego i osoba vjeroučitelja, a tim i vid njegova stalnog, odnosno cjeloživotnog obrazovanja. Premda je teologija, sa svim svojim

znanstvenim disciplinama, izvorna, odnosno matična znanost vjeronauka, on ipak kao relevantnu znanost mora u sebi imati i sadržavati pedagogiju, odnosno njezine suznanosti. Riječ je, dakako, na određeni način o religijskoj pedagogiji kao mjestu rađanja i praćenja vjeronauka u školi. Ne želeći ovdje raspravljati o različitim obilježjima religijske pedagogije, čini se važnim spomenuti sljedeće: teologija je pozvana biti u stalnom dijalogu i odnosu s pedagogijom. Danas se, naime, vrlo često možemo susresti s činjenicom da teologija kao da “apstinira” od nekih antropoloških pitanja. S druge, pak, strane teologija zna često konfrontirati pedagogiju s pitanjima o aktualnoj slici čovjeka i njegova razvoja, no usuđujemo se misliti, kada je riječ o vjeronauku u školi, s određenom dozom “arogancije”. I najsvježija rasprava za vrijeme kurikularne reforme pokazala je, među ostalim, odnos teologije prema vjeronauku. Pitanja koja su se u tom smislu pojavila, stavljamo u sljedeće rečenice: zašto se obrazovni ideali (na jednoj spekulativnoj razini) reduciraju na kvalifikacijska obilježja kojima se čovjeka želi pretvoriti samo u funkcionalno biće? Može li vjeronauk u školi, odnosno predmet koji plovi između scile teologije i kharybde pedagogije, voditi prema “savršenom čovjeku”? Odakle vjeronauku u školi, kao školskom predmetu, pripisivanje onih zadaća o kojima brigu jedino može voditi Crkva i njezina zajednica? Često će, dakle, teologija, a s njom i neki teolozi, ljubomorno čuvajući svoje teološke spoznaje, određeni oblik dijaloga s pedagogijom voditi samo postavljanjem takvih pitanja. Krićka funkcija teologije u tom smislu dobrodošla je. No ne bi se smjela zadržati samo na iznalaženju onoga što vjeronauk ne može ili mu ne bi smjela biti zadaća. Teologija, kao kritičko prosuđivanje trenutka, ne bi trebala ostajati mirna promatrajući predaju odgoja i obrazovanja u ruke samo ekonomskih i funkcionalnih ciljeva.

Trajna izobrazba vjeroučitelja u posljednjih nekoliko godina pokazuje potrebu stalnoga dovođenja u odnos različitih teoloških znanosti s pedagogijom, odnosno vjeronaukom u školi. Čovjek je u tom smislu shvaćen kao *ens religiosum* i *ens educandum*, biće religije i biće potrebno odgoja. Inače se može dogoditi da teologija zaboravi da se pedagogija, odnosno vjeronauk u školi, bavi čovjekom i sa svim onim što on jest i o čemu ovisi. U tom će smislu Albert Veliki reći: „*totus mundus theologia est homini.*” Sav je svijet čovjeku teologija. To je potrebno reći i zbog toga što se, ne uvijek, ali opet prečesto, na religijsku peda-

gogiju kao znanost gleda samo kao na primjenjujuću praktičnu disciplinu, a manje ju se promatra kao izvorno teološku disciplinu. To onda rezultira i odnosom teologije prema vjeronauku u školi, odnosno prema vjeroučitelju čiji se identitet može shvatiti kao “podložan” onomu teološkom. Jedan od trajnih ciljeva brige Crkve, kada je riječ o trajnoj izobrazbi vjeroučitelja, jest upravo stvaranje ozračja stalnoga dijaloga teologije s pedagogijom. Dok se u tom procesu sva razmišljanja usmjeruju na mogućnosti religijske pedagogije i katehetike, a time i vjeronauka, dotle ovakav način dijaloga, posebno iz pozicije pedagogije, stavlja teologiju pred uvijek aktualna pitanja čovjeka i njegova života. U tome smislu vjerujem da će se, kako će reći Karl Rahner, “tradicija kršćanske vjere, a potom i teološke znanosti, najbolje štititi ukoliko se mijenjaju”. Trajna izobrazba vjeroučitelja s jedne je strane oblik traženja stalnoga dijaloga između teologije i pedagogije, a s druge strane traženje i postavljanje pravoga mjesta religijske pedagogije, a time i vjeronauka, u okvire suvremene pedagogije. Nije rijetkost da uvaženi hrvatski pedagozi, objavljujući razmišljanja o povijesti i razvoju pedagogije (od predhelenističkoga razdoblja do danas), jednostavno preskoče tisućljetnu kršćansku pedagošku misao te tim ne grade temelje dijaloga religijske pedagogije i pedagogije općenito. Uz poneka teološka strujanja, koja manje više i danas “apstiniraju” od antropoloških pitanja, pitanje vjeronauka u školi, a s tim i život i rad vjeroučitelja, postaje prilično zbunjujućim. Te su teme bile i morat će ostati stalnim izazovom trajne izobrazbe vjeroučitelja. Na kraju, nije samo katehetika ili religijska pedagogija ona koja od studenata teologije može načiniti vjeroučitelja. (Često se dogodi da odličan teolog i nije baš dobar vjeroučitelj, a gotovo se uvijek događa da je dobar vjeroučitelj uvijek i dobar teolog.). Traži se inter- i transdisciplinarnost, pri čemu teolog, reći će papa Franjo, koji se zadovoljava samo svojom bogatom, a zatvorenom misli, biva tek prosječnim teologom.

3. IZOBRAZBA VJEROUČITELJA U KONTEKSTU SUVREMENIH METODIČKIH I DIDAKTIČKIH NAČELA

Tko pogleda tematski katalog katehetskih škola i drugih seminara u okviru trajne izobrazbe vjeroučitelja, moći će uočiti da je, od početaka uvođenja vjeronauka u školu pa sve do danas, izobrazba vjeroučitelja u metodičkom i didaktičkom smislu nji-

hov neizostavni dio. Tako su se vjeroučitelji u posljednjih tridesetak godina susretali s različitim didaktičkim i metodičkim radionicama, sadržajima te onim tehnikama koje su pokušavale zahvatiti integritet vjeroučitelja kao osobe (verbalni, neverbalni, likovni, medijski, retorički, e-učenje, kreativno planiranje i ostvarenje konkretnih nastavnih procesa itd.). I u ovome se kontekstu uvijek bilo potrebno, ali bit će i nadalje, brinuti o pozornom odnosu metodike i didaktike prema teologiji i kršćanskoj vjeri, odnosno prema općim načelima suvremene pedagogije. Što to konkretno znači? S obzirom na društvene okolnosti u kojima živimo, a koje teže takozvanomu funkcionalnom društvu ne smije se metodički i didaktički rad vjeroučitelja, te u tom smislu zadobivanja određenih kompetencija, shvatiti kao antipod tehničkom ustroju svijeta. Tako, pojednostavnjeno rečeno, ako si postavimo pitanje: može li se nekoga, mislimo ovdje najprije na Boga, kojega se u tehničkom smislu odstranjuje iz života i svijeta, u taj svijet vratiti samo vrhunskim potezima metode i didaktike? Hoće li On, koji na određeni način izbjegava da ga se otkrije samo u “tehničkom smislu”, dopustiti da ga samo tehnikom vratimo ondje gdje mu je mjesto?

Ne želeći ovdje elaborirati odnos metodike i didaktike, najprije one religijske didaktike sa svijetom u kojem živimo, valja spomenuti da se didaktika – kako je to uvijek bilo – shvaća kao znanost u kojoj stanuje fantazija, moći nešto učiniti, čak i provocirati, da je ona proces koji nas uči kako kontrolirati tijekom nastave, organizirati nastavne jedinice, te kako, što nije nevažno, sve tehnički dotjerati do savršenstva. Čak uzimajući u obzir i predviđanje neuspjeha pojedinih didaktičkih koraka! Upravo zbog činjenice što mnogi danas didaktici pripisuju svemoć nastavnog procesa, često vjeroučitelji ostaju razočarani rezultatima svoga rada. Njihova angažiranost nije identična uspjehu kod učenika; njihova isplaniranost te “proračunatost” nastavnih procesa iznenađujuće promijeni tijekom nastave.

Kada je, dakle, riječ o didaktici i metodici, kao znanstvenim disciplinama koje teže tomu da se sve može isplanirati, mora se ipak voditi računa i o onome što se ne može isplanirati, o onome na što se ne može utjecati, konačno o Bogu koji je izvor i cilj sveukupnoga katehetskog djelovanja. Takva didaktika treba smisao za “ono što nam izmiče iz ruku”, treba osjećaj za one kompetencije koje će u sebi sadržavati “toleranciju neizvjesnosti” pa čak i “toleranciju inkompatibilnosti”. Takva je didaktika sposobna osjetiti što znači “doći do granice” ili odgaja uvjerenje, odnosno

oblikuje kompetenciju da smo kao učitelji pozvani učiti od učenika koji su središte nastave. Na kraju, nije li u takvoj didaktici prisutna i ona duboko crkvena odrednica prepoznavanja karizmi drugoga koje će biti u cijelosti prihvaćene na dobro ne samo nastave nego i sveopćega života Crkve. Ovdje se, dakle, radi o stalnom pokušaju u brizi za izobrazbu vjeroučitelja govoriti i koristiti se dostignućima didaktike s, rekli bismo, teološkim opcijama. Radi se, na određeni način, o didaktici, kako će neki religijski didaktičari reći, “eshatološke imaginacije”. To znači, odgajati u vjeroučiteljima sposobnost, mogućnosti didaktike uzeti ozbiljno u razmišljanje te iz takve didaktike crpsti nadu u budućnost. Takva nam didaktika dopušta artikulirati čežnju za kraljevstvom Božjim, našim spasenjem, odnosima koji nas vode prema drugome... Ipak, takva nas didaktika ohrabruje da se ne smijemo zadovoljiti s onim što jest i što možemo posjedovati, nego da računamo upravo na ono što se ne može “isplanirati”. Drugim riječima, sat vjeronauka nije samo dobro oblikovani didaktički proces, nego ipak i milosni čin. Vjeroučitelji su sredstvo te milosti.

ZAKLJUČNE MISLI

Sve ovo rečeno sastavni je dio trajne izobrazbe vjeroučitelja te služi odgoju i obrazovanju vjeroučitelja kao cjelovite osobe. U okviru, dakle, trajne izobrazbe, vjeroučitelju se nudi mogućnost sagledavanja vlastitoga razvoja te njegova napredovanja; poučava ga se u područjima koja otkrivaju potrebu “promicanja pleromatskoga humanizma”, odnosno onoga humanizma koji se izdiže iznad parcijalnih horizonata unutarsvjetskih vrijednosti; hrabri ga da ne prestane vjerovati u moć vjerskoga odgoja, unatoč našim ograničenjima i nedostacima. I konačno, poziva ga razumjeti da sve što u sebe ulaže, zapravo, ulaže u živote drugih, u živote svojih učenika. To je najistinskija opcija ljubavi prema bližnjemu; to je najradikalnija opcija “dati svoj život za drugoga”, to je ispunjenje onoga: „tko učini najmanjemu dobro, meni je učinio”!